

Rekesten, regenten en een dief

1817 een rampjaar?

Wim Dral

Koppen van schapen en een koe door Jan van Ravenswaay (1789-1869). In 1817 werd Hilversum getroffen door veesterfte. (coll. Rkd)

In 1817 was de Franse tijd voorbij. Nederland was weer opgekrabbeld, had een groot deel van zijn koloniën teruggekregen van de Engelsen, was met België verenigd tot één land en werd door Engeland beschouwd als een voorpost van de 'Britse belangen in Europa'.¹ Aan het hoofd van het nieuwe Verenigd Koninkrijk stond een Oranje. De zoon van de in 1795 verdreven stadhouder Willem V keerde naar Nederland terug en werd ontvangen door het driemanschap Gijsbert Karel van Hogendorp (1762-1834), Leopold van Limburg Stirum (1758-1840) en Frans Adam graaf Van der Duyn van Maasdam (1771-1848). De jonge prins werd de koningskroon aangeboden. Terwijl hij zichzelf aanvankelijk als stadhouder Willem VI zag, liet hij zich de nieuwe waardigheid van monarch graag aanleunen. Als koning Willem I (1772-1843) besteeg hij de troon.

De toekomst van het nieuwe Verenigd Koninkrijk kende nogal wat obstakels. De nieuwe vorst moest aan de slag met de Orangisten van het Ancien Regime en degenen die de nieuwe orde aanhingen en onder Napoleon hadden gediend. De uitdaging was hen samen te laten werken in dienst van het nieuwe koninkrijk. Daarnaast wachtte hem de lastige klus om van Nederland en België één staat te maken. Dat laatste is niet gelukt. Maar geprobeerd heeft Willem I het wel. Hij resideerde beurtelings in Brussel en Den Haag, probeerde boven de partijen te staan en stelde Zuid-Nederlanders en oud-Patriotten aan als minister. Zo werd de Zuid-Nederlander Patrice de Coninck in 1817 minister van Binnenlandse zaken en was de gewezen patriot Cornelis Felix van Maanen lange tijd minister van Justitie. Deze opstelling leidde zelfs tot verwijdering met doorgewinterde orangisten. Zo verdween Van Hogendorp naar de achter-

grond. Onder de beschermende vleugels van de grote mogendheden Groot-Brittannië, Oostenrijk, Pruisen en Rusland kon Willem I bouwen aan zijn nieuwe koninkrijk².

Hilversum begon in 1817 met de nodige problemen: een ontvanger van de directe belastingen die er met de kas vandoor ging, het mislopen van orders voor leger en marine. Bovendien was er eind 1816 een ziekte onder het vee uitgebroken waardoor er nogal wat dieren dood gingen. Hoogland wijdde er een artikel aan en noemde 1817 een rampjaar³. In dit artikel staan deze gebeurtenissen centraal.

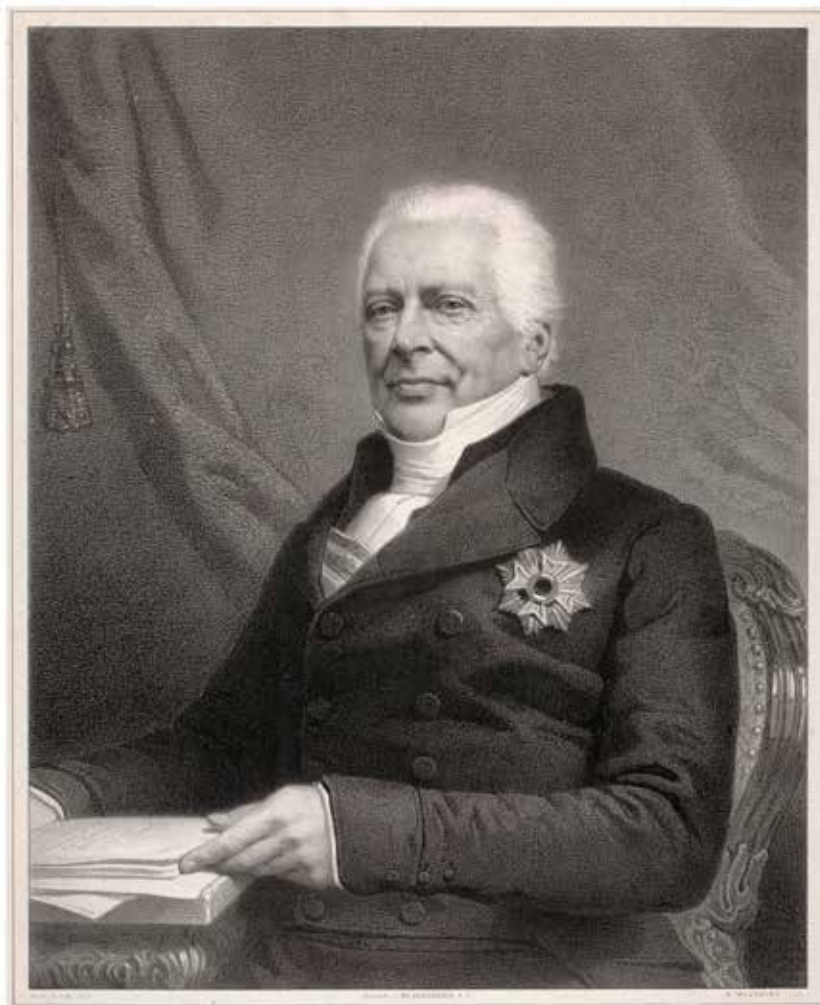
Rekesten

Hoe verliep de overgang van het oude naar het nieuwe regime in Hilversum? In 1811 maakte het dorp nog deel uit van het Departement Zuiderzee, arrondissement Amsterdam, kanton Loosdrecht. De prefect van het Departement benoemde op 17 juli van dat jaar een nieuw bestuur voor Hilversum. Op 1 augustus legden Nicasius van Veerssen (maire), Jan J. Perk (adjunct-maire), Jurian Voortman (adjunct-maire), Jan Das, Harmen H. Vlaanderen, Cornelis Haan, Rijk van Os, Aris Keers, Jan C. de Jongh, Lourens Vlaanderen, Herman Reyn, Jan van der Heyden en Jacob R. Das (municipale raden) nog de eed van gehoorzaamheid af aan de constitutionele wetten van het keizerrijk en van trouw aan de keizer.

In 1816 zaten in het Hilversumse dorpsbestuur: N. van Veerssen (burgemeester), Barend Andriessen, Harmen Reyn, Jan Das, J. Voortman, Jan C. de Jongh, Rijk van Os, H.W. Vlaanderen, en L. Vlaanderen.

Hilversum week niet af van de landelijke trend. Er was bijna geen verschil in bezetting van het gemeentebestuur tijdens de Franse tijd en daarna. Geen bijtjesdag dus!⁴

De na de brand van 1766 opgekomen 'manufacturen', fabrieken met handgetouwen, maakten rond 1795 een grote bloei door. Maar de concurrentie uit Engeland, Brabant (vooral Eindhoven), Twente en het Continentaal Stelsel maakte hieraan een einde. De katoenweverij kwam praktisch stil te liggen, maar leverde in de tijd van Lodewijk Napoleon (1778-1846) nog wel goederen aan het leger. Het bericht dat dit door Vlaams linnen zou worden vervangen deed de Hilversummers in actie komen. Op 9 januari 1807 besloot het dorpsbestuur een verzoek te richten aan Lodewijk Napoleon om audiëntie.

C.F. van Maanen, één van de belangrijkste ministers van Willem I. (1769-1846) (coll. Rkd)

Zonder het antwoord af te wachten stelde zij een commissie samen. Uit hun midden werden Jan R. Das en Nicasius van Veerssen aangewezen om hun zaak bij de koning te bepleiten.

Op zondag 8 februari overhandigde de commissie aan de koning een rekest, door Jan Perk - de vader van Albertus - in het Frans vertaald, waarin werd verzocht om de kleding te mogen blijven leveren aan het leger. Das en Van Veerssen waren onder indruk van de koning die hen op minzame wijze ontving en hen aanhoorde. De koning was ons dorp goed gezind en besloot op 23 februari

dat voortaan tot voering der kleding voor de Armeë gedeeltelijk gebruik zal worden gemaakt van het zogenaamd Hilversums.⁵ De Hilversumse fabrikeurs leverden de voering voor de kleding van de landmacht en de 'Friesche broekstrepen' voor de marine. Ook na het vertrek van Lodewijk Napoleon en de inlijving bij het Keizerrijk bleef men produceren voor leger en marine.

Na de val van Napoleon en de wisseling van de macht was het Hilversum al snel duidelijk dat er zaken gedaan moest worden met de nieuwe machthebbers om de

kledingleveranties aan het leger gecontinueerd te krijgen. Het dorpsbestuur deed in 1814 een verzoek aan de nieuwe regering. Het antwoord van Johan Hendrik baron Mollerus, de commissaris-generaal voor het Departement van Oorlog, aan het dorpsbestuur was teleurstellend. Van het aanbod van Hilversum zou geen gebruik worden gemaakt. Maar Mollerus liet Hilversum niet helemaal in de kou staan. Hij adviseerde het dorpsbestuur diergelijke staalen met de noodige informatie van prijzen aan mijn ambtgenoot bij het departement der Marine te sturen.⁶ Nul op het rekest dus en ook bij de marine ving Hilversum bot, zoals zou blijken na een verzoek in 1817. In dat jaar probeerde het dorpsbestuur de orders wederom in de wacht te slepen. Het was tenslotte een belangrijke bron van inkomsten. Men besloot een rekest aan de nieuwe koning te sturen. In het verzoekschrift legde het dorpsbestuur uit dat de fabricage van de stof-

fen de belangrijkste bron van welvaart was. Alle leveranties waren na de Franse Tijd gestaakt met alle gevolgen van dien voor de werkgelegenheid. Men verzocht het zij geheel het zij ten dele het leveren van de omschreven goederen ten dienste der land of zeemagt te gunnen aan eene gemeente die zoo lange jaren in het bezit daarvan was. Men vertrouwde op de 'vaderlijke bezorgdheid' van Zijne Majesteit en hoopte dat hij uitkomst zou brengen.⁷

De opdracht werd echter niet zondermeer aan Hilversum gegund. Successen uit het verleden waren nu eenmaal geen garantie voor de toekomst. In de raadsvergadering van 28 februari 1817 las secretaris Albertus Perk de missive van de intendant-generaal van het Departement van Oorlog Marinus Piepers voor, waarin werd verzocht om stalen van 'Hilversums wit' te sturen en een prijsopgave te doen. Tijdens de vergadering werd de staal ter opzending goedgekeurd en de prijs bepaald op tien stuivers.⁸

De leden van de municipaliteit in 1817. (coll. SAGV)

Nederlandse uniformen begin 19e eeuw. (coll. Legermuseum)

Begin maart werden de stalen met een begeleidend schrijven naar het ministerie van Oorlog verzonden.⁹

In april kreeg Hilversum een soortgelijke vraag van de minister van Marine Joan Cornelis van der Hoop. Hilversum moest een klein monster opsturen van de stoffen met de benaming *Friesche broekstreepen* aan de kapitein inspecteur van het ministerie Keller om de minister daarover te kunnen adviseren.¹⁰ Het advies van Keller aan Van der Hoop was dat Hilversum niet zondermeer de order kreeg. Ook andere bedrijven van dit rijk mochten inschrijven op de aanbesteding.¹¹

En dan wordt het stil. De notulen van 1817 spreken er niet meer over en in het dossier over de levering van

de kleding treffen we nog één stuk aan. In een brief uit 1823 blijkt dat Hilversum nog steeds niet aan de landmacht en de marine leverde.¹² Ons dorp kreeg van beide krijgsmachtonderdelen dus nul op het rekest. Volgens het *Gedenboek* zijn de leveringen toch weer op gang gekomen. Het was vooral aan Albertus Perk te danken, die honderden brieven hierover schreef en zijn persoonlijke invloed heeft aangewend, dat de leveringen aan het leger werden hersteld.¹³

De staatszorg voor de landbouw

Tot het einde van de achttiende eeuw diende de wetgeving op landbouwgebied niet in de eerste plaats de be-

langen van het platteland, maar vooral die van de steden. Tijdens de Bataafse Republiek kwam daar verandering in. De Staatregeling van 1798 weerspiegelde die veranderde kijk op de landbouw. In 1800 werd een speciale Commissaris tot de Zaken van den Landbouw aangesteld, die rechtstreeks onder de agent van de Nationale Oeconomie J. Goldberg kwam te staan. Deze commissaris Jan Kops had met Goldberg de ambitie een economische politiek te ontwerpen waarin de belangen van de landbouw een voorname plaats kregen. Kops stichtte een Landbouwfonds, waaruit niet alleen de bestrijding van runderpest, maar ook andere uitgaven ten gunste van de landbouw kon worden gefinancierd. In 1805 richtte Kops gewestelijke commissies van landbouw in. Hun invloed nam na de inlijving, onder meer door bezuinigingen, af. Bovendien zaten in die commissies geen boeren maar heren regenten, die niet deskundig waren.¹⁴ Toen Kops in 1815 hoogleraar werd bleef de functie van

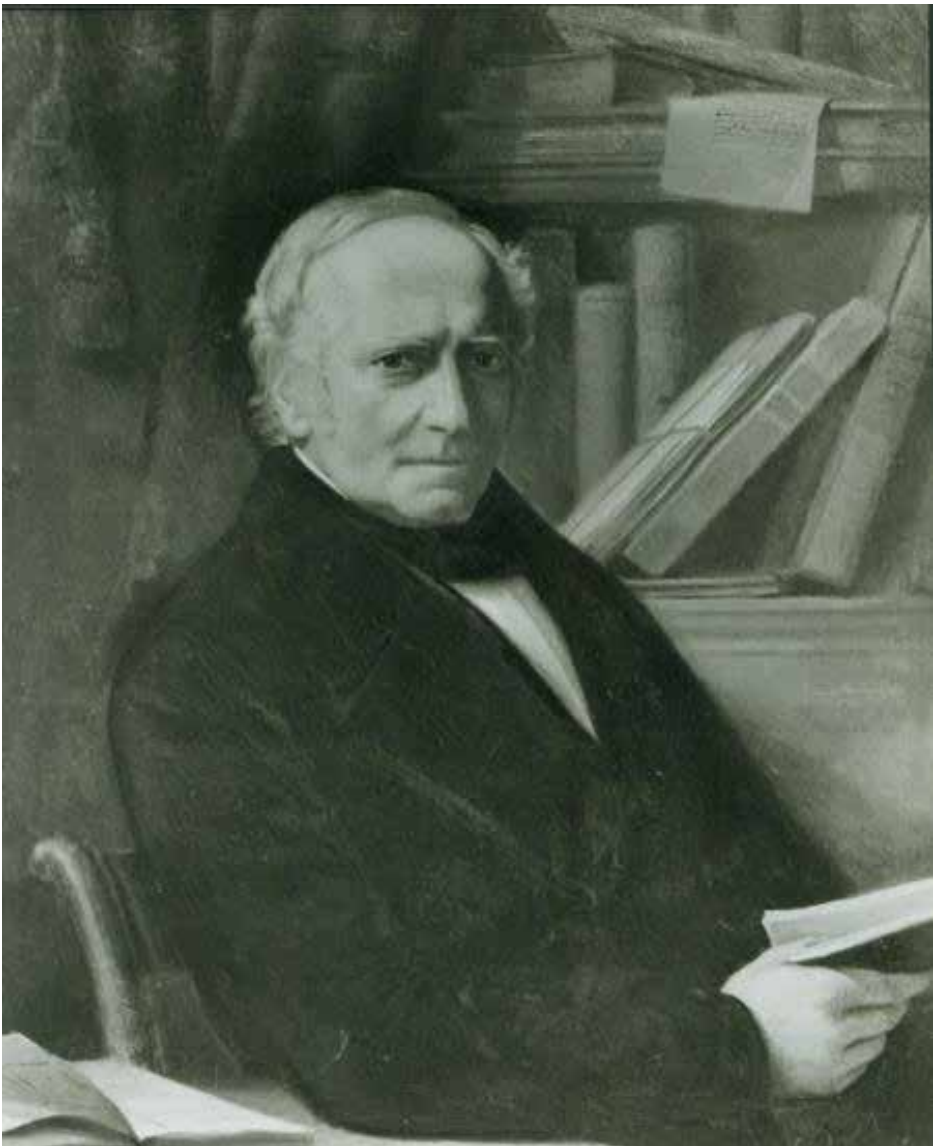
Commissaris tot de Zaken van den Landbouw onvervuld en met de decentrale strekking van de grondwet van 1815 werd het centrale landbouwbeleid verder afgebroken.

Veesterfte

En toen brak er sterfte uit onder het vee. In de winter van 1816 stierven er 45 koeien en 341 schapen in Hilversum. Twintig koeien en 160 schapen waren er slecht aan toe. In een brief van 6 februari deelde jhr. Joan Huydecoper van Maarseveen, lid van de commissie van landbouw, provincie Holland, noordelijk deel, mee dat het gouvernement zo spoedig mogelijk op de hoogte moest worden gebracht van de situatie. Er werd terstond een opgave van de dode en zieke dieren verlangd. Huydecoper wilde tevens van Hilversum weten of zij iets kon zeggen over de oorzaak van de ziekte en sterfte onder de dieren. Kwam het wellicht kwam door het slechte wintervoer en welke maatregelen moest er in hun ogen

J.C. van der Hoop, minister van marine (1742-1825). (coll. Rkd)

Albertus Perk (1795-1880) werd ontvanger der directe belasting in 1817. (coll. Museum Hilversum)

worden genomen om de ramp verder tegen te gaan?¹⁵ Huydecoper, die eveneens lid was van de Provinciale Staten van Holland voor de Ridderschap, kreeg na een paar dagen antwoord. In een brief van 9 februari somde het dorpsbestuur de hierboven genoemde aantallen dode en zieke koeien en schapen op en noemde als mogelijke oorzaak het weiden van de dieren in natte, drassige en gedeeltelijk onder water staand land in combinatie met het slechte voer.¹⁶ Het dorpsbestuur verzocht

Huydecoper om geldelijke steun.

Op 31 mei moest het dorpsbestuur constateren dat ze nog niets van Huydecoper hadden gehoord. De schadevergoeding kwam in ieder geval niet in 1817. In 1818 brachten de Gedeputeerde Staten van de provincie Noord-Holland een circulaire uit aan *heeren Burgermeesteren der Steden en Schouten der Gemeenten ten platten Lande in de Provincie Noord-holland*, die de reden aangaf waarom Hilversum (nog) niets uitgekeerd had gekregen.¹⁷ Cir-

culaire no. 47 Bijlaag 1 opende met de volgende volzin: *Onderscheidene aanvragen van Gemeente-Besturen, om schadevergoeding uit het Veefonds voor den Landbouw, hebben aanleiding gegeven, dat wij daarover met Zijne Excelentie den Heere Minister van Binnenlandsche Zaken zijn in correspondentie getreden, die ons dan successivelijk eenige Instructien deswegens heeft meegedeeld, welke wij de eer hebben Ued. bij deze kennelijk te doen worden. Hierin werden de criteria aangegeven wanneer een gemeente wel of geen schadevergoeding kreeg uitgekeerd.*

Dief

Het jaar 1817 was nog maar een paar dagen oud of Hilversum werd opgeschrikt. Op 3 januari was de klerk van de ontvanger der directe belastingen, F. J. Girandet¹⁸, naar burgemeester Andriessen gekomen met de mededeling dat hij de ontvanger niet thuis getroffen had. Girandet was verdwenen. Hij bevond zich noch thuis noch in Amsterdam, een stad waar hij graag verbleef. Andriessen nam meteen alle papieren, stukken en boeken van de ontvanger in beslag. De burgemeester lichtte zijn raad en de gouverneur in.¹⁹

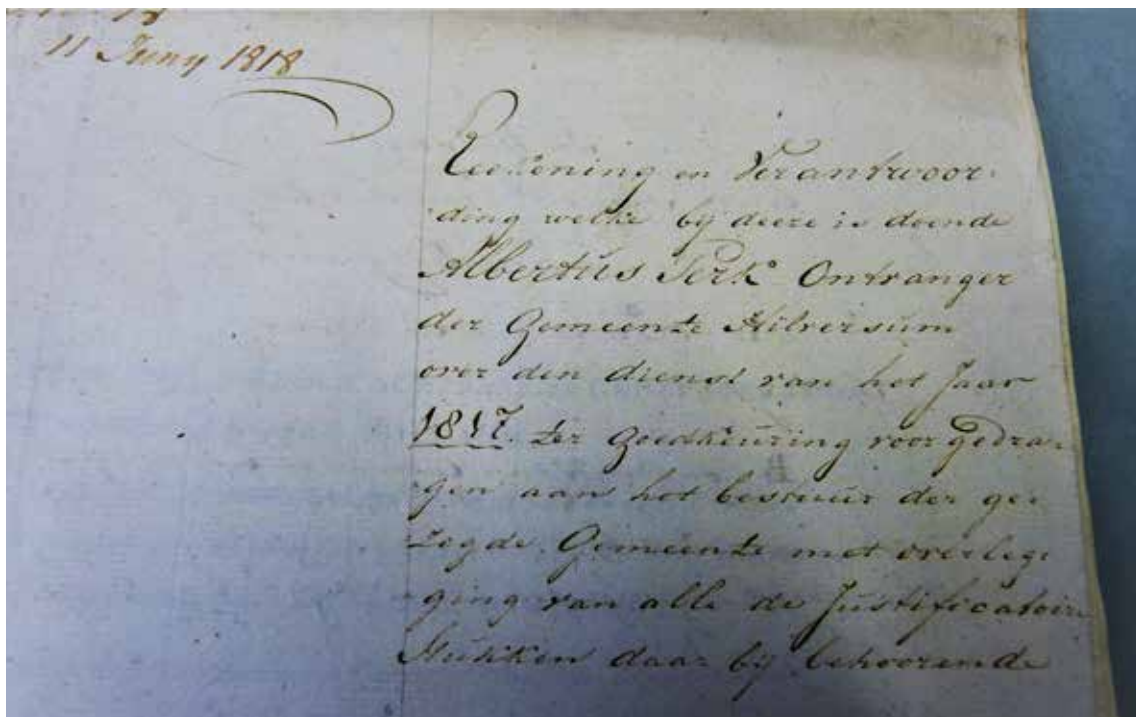
Gouverneur Arnold Willem Nicolaas van Tets van Goudriaan betuigde zijn leedwezen met het feit dat de ontvanger er vandoor was gegaan zonder orde op zaken te stellen. Hij wilde echter zo spoedig mogelijk weten hoe het met de plaatselijke cas gelegen was. Had de ontvanger zich schuldig gemaakt aan ontvreemding?²⁰ De controleur, die de volgende ochtend ter plekke kwam, stelde inderdaad vast dat de kas was meegenomen.

De hele machinerie kwam nu op gang. Op 7 januari ontving Andriessen een brief van advocaat-fiscaal van Noord-Holland, Robert Hendrik Arntzenius, met het verzoek een proces verbaal op te sturen van Ued bevinding of van zodanige andere documenten, als waardoor de preciesen toedragt zijner malversatie in zijne plaatselijke betrekking, kan blijken.²¹ Met die ammunite kon hij namelijk Girandet aanklagen.

Diezelfde dag schreef Andriessen aan de gouverneur dat Hilversum niet alleen de inhoud van de kas kwijt was, maar dat zijn voorganger Nicasius van Veerssen verzuimd had de borgtocht te innen, die Girandet had moeten betalen bij zijn benoeming tot ontvanger-generaal. Daarnaast zorgde het faillissement van één van de

Jhr Joao Huydecoper van Maarseveen (1769-1836). (Wikipedia)

De rekening en verantwoording van het jaar 1817 opgemaakt door ontvanger A. Perk. (coll. SAGV)

molenmeesters voor een strop van f 2.672,00 die boven op de financiële schade kwam.²² De brieven van en naar gouverneur Van Tets moeten elkaar hebben gekruist. Ook hier had de gouverneur vragen over toen Andriessen het meldde. Hij snapte niet dat dit faillissement consequenties had voor de gemeentekas. In die dagen was er trouwens veel correspondentie met de gouverneur en de advocaat-fiscaal over de vervolging van Girandet en de financiële gevolgen van zijn verdwijning. De discussie of de borgtocht tot de schadevergoeding zou kunnen behoren werd op 23 april 1819 beslecht door een besluit van Gedeputeerde Staten. De gemeente kon hierop geen aanspraak doen.²³

Op 1 februari droeg het dorpsbestuur Albertus Perk voor als opvolger van Girandet.²⁴ Hij had de ondankbare taak de rekening over 1817 op te stellen.

Op 10 januari werd er een signalement opgesteld en verspreid. Girandet was op de dag van zijn verdwijning 34 jaar oud, was vijf voet²⁵ lang, had grijze ogen, een kleine dikke neus, een kleine mond, een dik en vol gezicht met

een hoog voorhoofd en hij zag er pokdalig uit. Hij droeg een zwarte baard, had zwarte wenkbrauwen en was corpulent.²⁶ Justitie zat hem op de hielen, maar bij de inval in zijn woning in Amsterdam troffen zij hem niet aan. In 1817 kregen ze hem niet te pakken. En in de rekening die Albertus Perk over 1817 opmaakte op 11 juni 1818 werd nog opgevoerd het bedrag opgebracht door middel van een personele omslag van f 994, 31 om het tekort veroorzaakt door Girandet teniet te doen. Met andere woorden: de bevolking draaide ervoor op.²⁷

Hoogland betitelde het jaar 1817 als een rampjaar, een aardige verwijzing naar 1672. Het zat Hilversum in 1817 zeker niet mee. Een blik in de literatuur, zoals de recent verschenen *Canon van Hilversum* of het oude *Gedenboek*, leert dat 1817 niet wordt genoemd naast de rampjaren 1725 en 1766. Misschien ten onrechte!

NOTEN

- ¹ E.H. Kossmann, *De Lage Landen 1780-1940. Anderhalve eeuw Nederland en België* (Amsterdam/Brussel 1976) 70.
- ² Enige literatuur over deze periode: N.C.F. van Sas, *Onze Natuurlijkste Bondgenoot. Nederland, Engeland en Europa, 1813-1831* (Groningen 1985); Kossmann, *Lage Landen*; J.A. Bornewasser, 'Het Koninkrijk der Nederlanden 1815-1830', in: (*Nieuwe*) *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* (NAGN) 11 (Bussum 1983) 223-279.
- ³ W.H. Hoogland, '1817 Rampjaar voor Hilversum', *Wij in Hilversum* nr 1965/36, 1164-1165.
- ⁴ Streekarchief voor Gooi en Vechtstreek 060 Archief Dorpsbestuur van Hilversum (1424) 1766-1850 (SAGVo60 ADH) inv.nr. 31 Stukken betreffende benoemingen van leden van de municipaliteit en raad 1803-1850; P.J. Ravesteijn, Jan Boerhout, C.L. Heek (red.), *Gedenkboek Hilversum 1424-1924* (Hilversum 1924) 94-96.
- ⁵ Ravesteijn e.a.(red.), *Gedenkboek*, 479; E.J. Pelgrim, *De ontwikkeling van de industrie in Hilversum 1830-1914* (doct. scriptie 1987) 20-24.
- ⁶ SAGVo60 ADH inv.nr. 132-1 Stukken voor de levering aan militairen 1807-1831, Mollerus aan dorpsbestuur 3 oktober 1814.
- ⁷ SAGVo60 ADH inv.nr. 9-5 Minuten van uitgaande stukken, 1817-1820, rekest aan de koning 2 februari 1817.
- ⁸ SAGVo60 ADH inv.nr. 4-4 Notulen van der vergaderingen der municipaliteit, algemeen bestuur en raad 1809-1830, 28 februari 1817; SAGVo60 ADH inv.nr. 132-1 Stukken levering kleding, Piepers aan dorpsbestuur 24 februari 1817.
- ⁹ SAGVo60 ADH inv.nr. 9-5 Minuten van uitgaande stukken, 1817-1820, dorpsbestuur aan departement van Oorlog 3 maart 1817.
- ¹⁰ SAGVo60 ADH inv.nr. 132-1 Stukken levering kleding, Keller aan dorpsbestuur 19 april 1817.
- ¹¹ SAGVo60 ADH inv.nr. 132-1 Stukken levering kleding, besluit uit naam van de koning 17 mei 1817.
- ¹² SAGVo60 ADH inv.nr. 132-1 Stukken levering kleding, Jabot aan dorpsbestuur 24 juni 1817.
- ¹³ Ravesteijn e.a. (red.), *Gedenkboek*, 480.
- ¹⁴ J.M.G. van der Poel, 'Landbouw in de Noordelijke Nederlanden 1770-1840', in: *NAGN* 10 (Bussum 1981) 164-166.
- ¹⁵ SAGVo60 ADH inv.nr. 135-1 Stukken betreffende veeziekten 1769-6 januari 1841, Huydecoper aan burgemeester 6 februari 1817.
- ¹⁶ SAGVo60 ADH inv.nr. 9-5 Minuten van uitgaande stukken, 1817-1820, dorpsbestuur aan Huydecoper 9 februari 1817.
- ¹⁷ SAGVo60 ADH inv.nr. 135-1 Stukken betreffende veeziekten 1769-6 januari 1841, circulaire 28 mei 1818.
- ¹⁸ In de inventaris van het dorpsbestuur, SAGVo60 ADH inv.nr. 30, wordt hij abusievelijk P.J. Girandel genoemd.
- ¹⁹ SAGVo60 ADH inv.nr. 9-5 Minuten van uitgaande stukken, 1817-1820, Andriessen aan Van Tets van Goudriaan 4 januari 1817.
- ²⁰ SAGVo60 ADH inv.nr. 30 Stukken betreffende de ontvanger der directe belastingen, Van Tets aan Andriessen 7 januari 1817.
- ²¹ SAGVo60 ADH inv.nr. 30 Stukken betreffende de ontvanger, Arntzenius aan dorpsbestuur, 7 januari 1817.
- ²² SAGVo60 ADH inv.nr. 30 Stukken betreffende de ontvanger, Andriessen aan Van Tets 7 januari 1817. Het was in de Vroegmoderne tijd niet ongebruikelijk dat men zich moest inkopen in een ambt.
- ²³ SAGVo60 ADH inv.nr. 30 Stukken betreffende de ontvanger, Besluit Gedeputeerde Staten 23 april 1819.
- ²⁴ SAGVo60 ADH inv.nr. 9-5 Minuten van uitgaande stukken, 1817-1820, dorpsbestuur aan Van Tets 1 februari 1817.
- ²⁵ 1 Amsterdamse voet is 0,2831 m. Vijfvoet is dan ongeveer 1 meter 50.
- ²⁶ SAGVo60 ADH inv.nr. 9-5 Minuten van uitgaande stukken, 1817-1820, dorpsbestuur aan Arntzenius 10 januari 1817.
- ²⁷ SAGVo60 ADH inv.nr. 240-7 Jaarrekeningen van inkomsten en uitgaven 1811-1820, Rek. Perk behandeld op 11 juni 1818.